

Стил

1
2002

Бранко Тошовић
Естетика језичког односа
11-32

Бранко Тошовић (Грац)

Естетика језичког односа

Кључне речи:

*есџетика, однос, есџетиски
однос, језички однос,
есџетизација, сџил.*

1. Рад овако насловљен садржи појмове које није једноставно објаснити. С једне стране, естетика је најсложенија, најтежа, најдискутабилнија и најмање уређена хуманитарна дисциплина, која стално балансира на граници између материјалног и духовног, рационалног и ирационалног (Бичков/Бичков 2001: 456). У низу приступа потенцира се став да је то наука о неутилитарном перцептивном или стваралачком односу човјека према стварности. С друге стране, протумачити однос нетауолошки (без уласка у концептуални ћорсокак) готово

У првом дијелу рада разматра се:

(а) естетски однос као извор естетске информације; (б) естетски однос као корелација форми, значења, функција и категорија; (в) субјекатско-објекатске везе.

У другом дијелу анализира се: (а) естетика полисемичних, синонимских, хомонимских и антонимских односа; (б) субјекат естетског односа; (в) истинитост естетско-корелационог квадрата; (г) естетизација семиотичког троугла. У трећем дијелу говори се о: (а) естетско-корелационим моделима; (б) корелационој параметризацији естетског односа.

да је немогуће. Он представља комплексни феномен, чију основу чини бинарна веза ($A \leftrightarrow B$), тачније то је реверзибилна или иреверзибилна интеракција најмање двију хомогених или хетерогених суштина/појава.

2. Естетски однос. Постоје два основна приступа естетском односу. Суштина првог гради се на поставци да су објекат естетског односа природна својства и својства стварности (природњачка концепција). У другом приступу као обавезна компонента долазе друштво и друштвени односи

(друштvena концепција). За нас естетски однос је нереверзибилно и неутилитарно аксеологично привлачење или одбијање перципиране суштине/појаве. У основи естетског односа налази се посебни тип односа – аксиолошки (вредносни). Иако је естетски однос темељ свега естетског, у класичној естетици он се не налази на списку основних естетских категорија, какве су лијепо, комично, трагично, трагикомично, грациозно, величанствено, херојско, патетично и др.¹⁾ Естетски однос се тумачи као духовна веза између субјекта и објекта заснована на незаинтересованој заинтересованости субјекта за објекат коју прати осјећање дубоке духовне насладе од општења са објектом (Рјечник естетике 1989: 244). Та се интеракција прецизира и на други начин: „Естетски однос је посебан однос човјека према стварности у току кога човјек разоткрива и налази мјеру цјеловитости предмета, појава и ситуација објективног свијета [...]“ (Кратки рјечник естетике 1983: 109). М. Г. Тофтул је написао читаву главу под насловом „Категоријално одређивање естетског односа“, али, нажалост, није дао и саму дефиницију (Тофтул 1968: 29–57). Зато појам *есџетиско* он тумачи као однос: „Естетско је такав однос помоћу кога индивидуа, ступајући у директни контакт са очовјеченим свијетом, спознаје и доживљава, оцјењује сложени и противурјечни процес настајања човјека [...]“ (Тофтул 1968: 26).²⁾ Познати естетичари Георг Хегел, Емануел Кант,

Фридрих Шелинг, Теодор Адорно, Артур Шопенхауер, Бенедето Кроче, Умберто Еко и др. не тумаче издвојено естетски однос, већ у оквиру других анализа.

3. Темељ свега естетског јесте однос, па се ради о изразито корелационом појму. Однос се налази у основи (а) естетске форме, значења, категорије и функције, (б) естетске оцјене и вриједности, (ц) естетске информације, (д) естетског укуса, идеала и кода, (е) естетске потребе и насладе, (ф) естетског утиска и задовољства (схема 1).

4. Естетски однос као информација. Из естетског односа настаје естетска информација. На основу ње проистиче оцјена колико је исказ естетски уређен, колико је лијепо или ружан, хармоничан или дисхармоничан, савршен или недотјеран. Естетска информација чини полазиште за стварање естетских судова, изналажење естетске вриједности и добијање естетске насладе. Таква информација указује на естетску вриједност нечега. Приступ естетској информацији може бити хедонистички и утилитарни. Естетски однос као хедонистички усмјерен је на естетску спознају и води естетском ужитку, а утилитарни приступ тежи објективној, научној спознаји. У првом случају код реципијента се стварају реакције у облику насладе или гађења, одушевљења или гнушања, задовољства или негодовања, радости или патње... Хедонистички однос је повезан са једном од основних функција језика – дјеловањем (перлокуцијом) и због тога

1) Више о естетским категоријама в. Адорно 1986, Кроче 1991, Естетика 1989, Фохт 1972, Гилберт/Кун 2000, Грлић 1974, Хегел 1973, Јаковљев 2000, Кант 1944, Петровић 2000, Савилова 1977, Шестаков 1973, Средњи 1974.

2) Израз естетски однос умјетности према стварности потенцирао је Н. Г. Чернишевски у докторској дисертацији одбрањеној 1855. године (Чернишевски 1955).

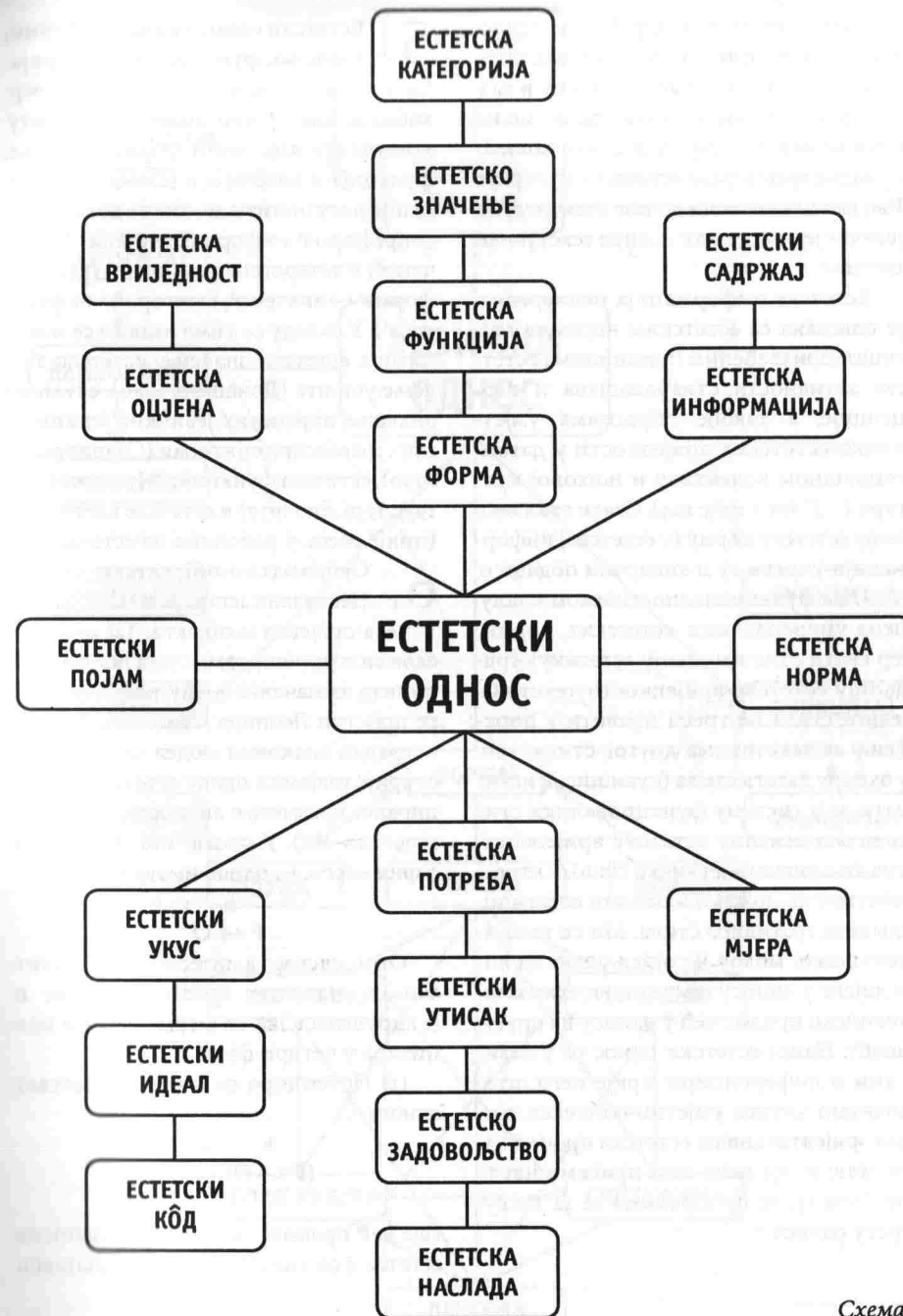

Схема 1

је заступљен само у одређеним стило-
вима, конкретно у књижевноумјетнич-
ком, дјелимично публицистичком и раз-
говорном. Хедонистички однос може
бити издиференциран онолико колико
су издиференциране естетске категорије.
Као његови носиоци долазе елементарне
језичке јединице, али и шире текстуалне
цјелине.

Естетска информација непосредно
је повезана са естетским нормама као
„општеприхваћеним принципима естет-
ске активности, стваралаштва и пер-
цепције, а такође обрасцима умјет-
ничко-естетских вриједности у датом
социјалном колективу и њиховој кул-
тури [...]“ (КСЕ 1983: 104). Сваки стил има
своју естетску норму (у естетској инфор-
мацији управо су и кодирани подаци о
њој). На функционалностилском плану
нема универзалних естетских норми,
јер сваки стил има своју естетику). Гра-
дацију естетске вриједности текстова
једног стила не треба правити у поре-
ђењу са текстовима другог стила, већ
у оквиру датог стила (сувишно је исти-
цати да у систему функционалних сти-
лова максималну естетску вриједност
има књижевноумјетнички стил). Његову
естетику не можемо наметати естетици
административног стила. Ми се тако и
понашамо: молбу не оцјењујемо да ли
је лијепа у односу на приповијетку или
новински прилог, већ у односу на другу
молбу. Наши естетски однос се у вези
с тим и диференцира: прије него што
почнемо читати умјетнички текст, ми
смо оријентисани на естетски процес, на
ужитак; прије него што приђемо науч-
ном тексту, не припремамо се за такву
врсту односа.³⁾

5. Естетски однос као однос форми, значења, функција и категорија.

Сваки естетски однос реализује се, ревер-
зибилно или ирреверзибилно, у квадрату
доминанти које чини форма, значење,
функција и категорија (схема 2). Такав
однос могу чинити хомогене доминанте
(нпр. форма¹ ↔ форма², значење¹ ↔ зна-
чење²) и хетерогене доминанте (рецимо,
форма¹ ↔ значење², категорија² ↔ функ-
ција¹). У складу са тиме издваја се и ана-
лизира естетско значење: естетско зна-
чење уопште (Донецких 1980), естетско
значење појединих језичких јединица,
нпр. глаголских синтагми (Сваричевска
1990), естетска функција (Мукаржовски
1935, 1936, Еко 1977) и естетске категорије
(прије свега, у радовима из естетике).

6. Субјекатско-објекатски однос.

Централни аспект естетског односа
је веза субјекта и објекта. Тај однос је
сложен и разноврстан, стога постоје раз-
личита тумачења. Међу њима издваја
се приступ Леонида Столовича, који је
изградио знаковни модел са циљем да
открије узајамни однос естетски перци-
пираног предмета и личности (Столович
1999: 180–181). У овоме моделу елемен-
тарни естетски однос има формулу:

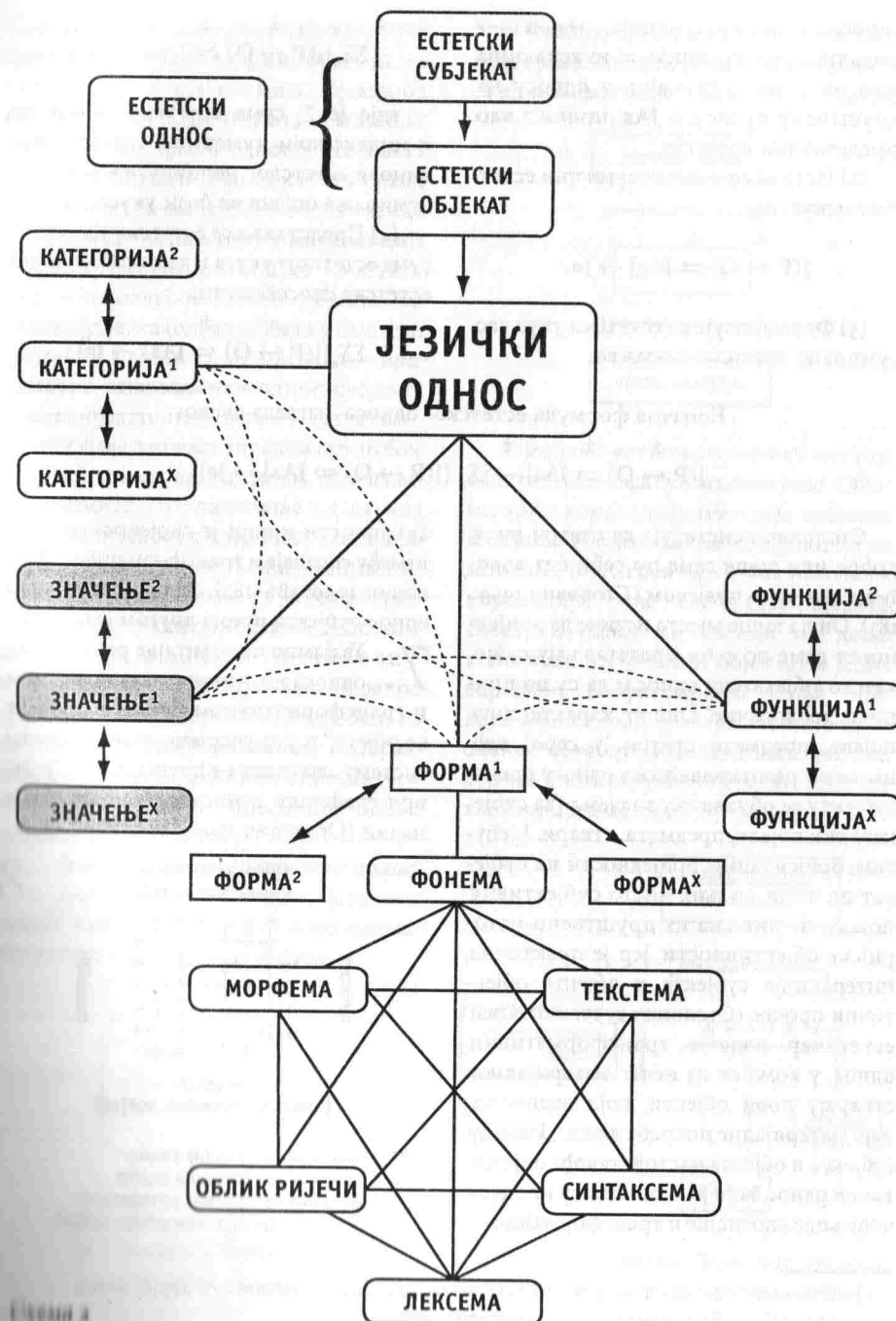
$$\pm \\ P \leftrightarrow O$$

Он представља интеракцију (1) естет-
ски оцјењиваног предмета, појаве и
(2) друштва. Ова се формула даље пре-
цизира у четири фазе.

(1) Потенцира се објекат естетског
односа:

$$\pm \quad \pm \\ (P \leftrightarrow O) \Leftrightarrow IAs,$$

гдје је **P** предмет, појава која подлијеже
естетској оцјени, **O** друштво, друштвени

3) Више о естетској информацији в. Мол 1958, Мико 1976.

односи, « $\leftrightarrow$ » интеракција, «+» и «-» модалност интеракције, $\Leftrightarrow$ интеракција која није чисто случајна у односу на друштвену праксу, а JA_s личност као „представник друштва“.

(2) Истиче се елементарни чин естетског искуства:

$$\begin{matrix} \pm & \pm \\ (P \leftrightarrow O) \Leftrightarrow JA_s \end{matrix} \rightarrow Ja.$$

(3) Формализује се естетски укус као сумирано естетско искуство:

Коначна формула естетског односа изгледа овако:

$$\begin{matrix} \pm & \pm & \pm & \pm \\ (P \leftrightarrow O) \Leftrightarrow JA_s \end{matrix} \rightarrow \sum_n \{[(P \leftrightarrow O) \Leftrightarrow JA_s] \rightarrow ja\}$$

Столович констатује да ствари нису добре или лоше саме по себи без довођења у везу са човјekom (Столович 1999: 183). Он на више мјеста истиче да вриједности саме по себи представљају субјектско-објектски однос и да су по природи ‘теологичне’. Оне не карактеришу појаве, предмете ствари ‘у себи’, већ настају и разоткривају се у односу према субјекту те обухватају значења (за субјекат) тих појава, предмета, ствари. Међутим, оријентација вриједности на субјекат не чини од њих чисто субјективну појаву, не лишава их друштвено-историјске објективности, јер је практична интеракција субјекта и објекта објективни процес (Столович 1999: 186). Овај естетичар издваја трансформативни однос, у коме се из нечег материјалног стварају нови објекти, који задовољавају материјалне потребе људи. „Између субјекта и објекта постоји такође оцјењивачки однос, који је неопходан у процесу човјекове спознајне и трансформационе

$$\sum_n \{[(P \leftrightarrow O) \Leftrightarrow JA_s] \rightarrow Ja\},$$

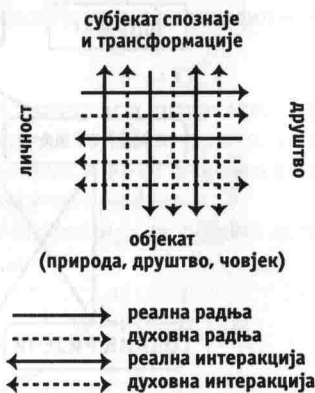
гдје је $\sum_n$ сума естетског искуства, n индекс који нумерише елементарне чинове естетског перципирања, Σ знак сумирања оцјена на бази укуса.

(4) Представља се естетски идеал као сума естетског укуса и даје општи модел естетске способности:

$$\sum_n \{[(P \leftrightarrow O) \Leftrightarrow JA_s] \rightarrow Ja\}.$$

активности и који је својеврстан мост између спознаје и трансформације.“ (Столович 1999: 186–187). Значај такође има однос субјекта према другом субјекту.⁴⁾

7. Узајамно преплитање различитих односа и активности у спознајном и трансформативном процесу „субјект $\leftrightarrow$ објект“ и у друштвено-психолошком систему „личност $\leftrightarrow$ друштво“ Л. Столович графички представља на следећи начин (Столович 1999: 188):

4) Столович сматра да карактеристику личности као „свеукупности друштвених односа“ треба допунити (Столович 1999: 187).

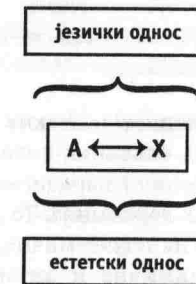
У овој модели постоје два типа односа – (1) једносмјерни: ОБЈЕКАТ $\rightarrow$ СУБЈЕКАТ – детерминација објекта од стране субјекта, СУБЈЕКАТ $\rightarrow$ ОБЈЕКАТ – трансформациони однос у току кога субјекат трансформише објективну реалност и ствара нове објекте, СУБЈЕКАТ $\rightarrow$ ОБЈЕКАТ – практична интеракција субјекта и објекта, ОБЈЕКАТ $\rightarrow$ СУБЈЕКАТ – спознајни однос објекта од стране субјекта (одраз објекта у свијести субјекта), СУБЈЕКАТ $\rightarrow$ ОБЈЕКАТ – вриједносно-оцјењивачки однос субјекта према објекту, Личност $\rightarrow$ Друштво – однос у коме личност управља друштвом или неким његовим дијелом, Друштво $\rightarrow$ Личност – обликовање од стране друштва личности у процесу социјализације личности или њеног васпитања; (2) двосмјерни: Личност $\Leftrightarrow$ Друштво – вриједносно-оцјењивачки однос личности према друштву, Друштво $\Leftrightarrow$ Личност – вриједносно-оцјењивачки однос друштва према личности, Личност $\Leftrightarrow$ Друштво – комуникативна интеракција личности и друштва, СУБЈЕКАТ $\Leftrightarrow$ ОБЈЕКАТ – духовно-практични однос субјекта и објекта.

8. Језички однос као естетски однос. Елементарна формула језичког односа као естетског односа, по нашем мишљењу, има следећи изглед:

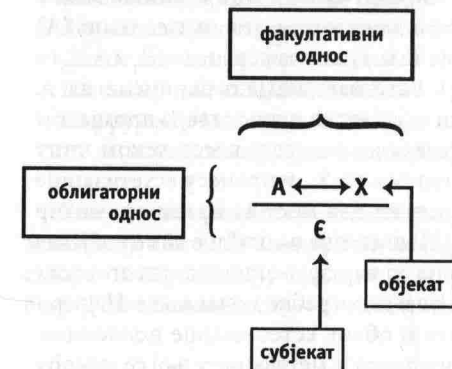
$$\left(\frac{A \leftrightarrow X}{\epsilon} \right)$$

A, X – естетски објекти,
 ϵ – генератор (субјект)
естетског односа

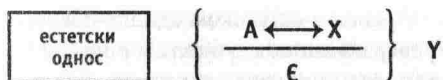
У језичко-естетском односу постоји иреверзибилност субјекта и објекта. Та се корелација може овако представити:

У језичко-естетском односу постоје облигаторне и факултативне везе. Облигаторну корелацију образује субјекат и објекат (пошто таква интеракција не може постојати без њих). Факултативна корелација тиче се броја објеката. Естетски однос се састоји од двије константе (субјекта и објекта) и једне варијабле (нефиксираних броја објеката који ступају у естетски однос). За овакву везу треба имати најмање два објекта. Стога структура језичко-естетске корелације има следећу форму:

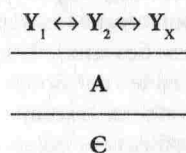
Општа формула језичког односа као естетског односа добија следећи изглед:

A, X – естетски објекти,
 ϵ – субјекат естетског односа
 Y – естетичар

9. Естетизација језичких односа. Једно од основних питања јесте естетска вриједност парадигматских и синтагматских корелација. То се, прије свега, односи на полисемичне, синонимичне, хомонимичне и антонимичне корелације.

10. Полисемични однос има следећу естетску структуру:

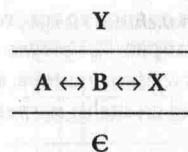
Y – геноштај,
 A – језичка јединица (линџема),
 ϵ – субјекат естетског односа

Објекат естетизације у полисемичном односу је једна језичка јединица (A) која има више референата ($Y_1 \leftrightarrow Y_2 \leftrightarrow Y_x$). Естетизација је ограничена на A, али се естетски однос ствара промјеном усмјерења: ако се у неестетском чину A односи на Y_1 , у процесу естетизације Y_1 служи као мост за прави оријентир Y_x . Полисемија омогућује да се избјегне једна од најизраженијих антиестетских појава: непотребно понављање. Најизразитији облик естетизације полисемичног односа је метафора: у њој се помоћу A изражава Y_1 преко Y_x . Нпр.: *море бунца* (Владимир Черкез), *снијега шайће* (Брато Павловић), *исују кише* (Миодраг Жалица), *брдо се смије* (Владо Пуљић),

смију се ластавице (Рајко Петров Ного), *сан ујега* (Веселко Короман), *ноћ иије* (Владимир Настић).

У парадигматском полисемичном односу асоцијативно се саодносе значења $Y_1 \leftrightarrow Y_2 \leftrightarrow Y_x$. Такве случајеве имамо онда када се право и пренесено значење не реализују истовремено, већ sukcesивно на различитим мјестима. До такве парадигматске везе може се доћи само аналитичким путем. Уп.: (1) „*Јец-јући, погледа ме дубоким, шужним погледом [...]*“ – (Петар Кочић. Кроз маглу – Антологија 1980: 35. (2) „*Дува ситуден вјетар, оштира, ледена измалица бије и бризе по образима, око бркова и косе хваћа се мекано, бјеличасто иње, а ијесма се све више и више приближује, боно, сјешно јец-јући [...]*“ (Антологија 1980: 3). У синтагматском полисемичном односу експлицира се једно значење, а имплицира друго. Нпр. „Доктор *јрима* – и шаком и капом.“ (Свијет, Сарајево, 7. 12. 1981, с. 55), *Није војка ракија, али ноћас удара* (Бајага. Руски воз).

11. Синонимични однос је естетски другачије структуриран:

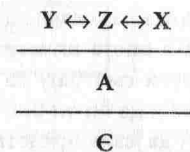
Y – геноштај,
 A, B, X – језичке јединице (линџеме)

Објекат естетизације су више језичких јединица ($A \leftrightarrow B \leftrightarrow X$) које имају идентичан (или готово идентичан) денотат Y. Овај однос даје највише простора за естетизацију. У њој се утврђује естетска вриједност A у односу на B и (ли) X. Естетизација може долазити на пара-

дигматском и синтагматском плану. На парадигматском нивоу асоцијативно се доводе у везу $A \leftrightarrow B \leftrightarrow X$ и истиче њихова естетска вриједност. Нпр. за појам 'умријети/умирати' постоји око 50 синонима од којих се сваки естетизира (естетски процјењује) на тај начин што се доводи у везу са другим ($A \leftrightarrow B \leftrightarrow X$): *умријети, умирају, мреју, преминути, преминувају, престају, престајући се, издахнути, издасати, пресвиснути, свиснути, ујокојити се, ујокојавати се, скончати, скончавати, поинути, смирити се, ујасити се, ијехнути, уинути, свршити, завршити, заковрнути се, заковрћати, охладити се, скајати, зајавити, зајављивати, одајати, одајати, ирсити, иршавају, смрћи се, сложити се, цифити, лијсати, лијсавати, црћи, цркавати, крејати, искеречити се, скинути, омрцинути се, мањкати, мањкавати, јући (о срцу), преселити се у вјечност, ојити на друји свијет (на истину, Боју на истину, у нејеле), склојити очи, склајати очи, освојити (о таму), ојросити се свијетом, икресити руке, зајворити очи, свесити очи, изјубити живој, уснути вјечни сан, поглећи (ранама), оставити душу, ојити ијике, уснути у јосиоду, различити се (о мраку), покрити очи (о таму), растајати се са живојом, бацити појкове, доћи конач живој, зајаклићи очима и сл. (Лалевић 1974: 820–821). У синтагматском синонимском односу долази до реализације двају или више синонима ($A \leftrightarrow B \leftrightarrow X$) па се они естетски валоризују у међусобној вези типа:*

Румене јрује се јасе (A) —
И бледи (B) *месечев зрак*
 (B. Илић, Вече).

12. Хомонимични однос образује овакав естетски систем:

Y, Z, X – геноштаји,
 A – језичка јединица (линџема)

Објекат естетизације је једна ријеч која има више хетерогених значења, генетски неповезаних (у неким случајевима ради се о различитим врстама ријечи). Свјесно довођење у везу двију или више ријечи истог звучања, а различита значења ствара посебан утисак⁵⁾. На хомонимском односу понекад се структурира рима. Уп.:

*Из снеја је изашла враћа слика,
 Из снега зоре красно деве лице,
 А ружа хитро, умиљито слика
 Дивне затим њојзи усничице;
 Па како дивно сјајала је слика,
 Кад ружа доби затим злаћенице!*
 (Б. Радичевић, Туга и опомена).

Хомонимски парадигматски однос може да у обичном говору (најчешће) ствара *хетерофемину*, односно *амфиболију* (двосмисленост) – стилистичку

5) Овакав поступак понекад долази у облику ефекта превареног очекивања. Наш је говор тако организован да оним што кажемо припремамо оно што ћемо рећи. У декодирању језичке поруке прималац увијек нешто очекује, он предвиђа, претпоставља. Међутим, ако се та предвидљивост наруши, долази до превареног очекивања. Оно се може означити као уношење сметњи у комуникацијски канал.

грешку засновану на формалној идентичности и семантичкој неподударности. Један од класичних примјера је реченица *Дијетле је ударило њеле*. Неки, попут А. Н. Гвоздјева и А. А. Реформатског, истичу да су хомоними „болесне ријечи“, „аномалије“, „слабост или кварење језика“ и да њиховом појавом долази до неугодног неразликовања онога што се мора разликовати. Други сматрају да је овакав став погрешан и да би он био исправан само у случају да језик представља математички систем: да једно звучање има једно значење, да једна ријеч има једно значење (Михајлов 1968). „Али језик се формира другачије, он има своју специфику: у језику ријеч-знак има одређено значење само у контексту. [...] стога језик обично не доживљава посебне неугодности због постојања хомонима јер контекст с пуном одређеношћу наводи слушаоца или читаоца на правилно разумијевање. Контекст, говорна ситуација обично их у потпуности 'чине безопасним', елиминишу могућу двосмисленост.“ (Михајлов 1968: 267). Стога језик одстрањује хомониме тамо гдје су незгодни, гдје стварају двосмисленост, а гдје не сметају остају као природна и закономјерна појава. „[...] хомоними понекад долазе као својерсно подводно камење које може да не привуче пажњу оног ко говори или пише и, пошто нису примиијеђени од аутора, могу да створе ове или оне тешкоће у разумијевању реченог или написаног. То се дешава у оним случајевима када ауторова мисао не добија довољно прецизан израз, при чему се користе лексичка и граматичка средства у потпуном складу са нормама језика. Али се конструкција у стилистичком смислу сматра дефектном јер је двосмислена, потпуно изражава нежељене асоцијације.“ (Михајлов 1968: 265).

13. Антонимични однос је овако естетски конфигуриран:

$$Y \leftrightarrow Z$$

$$A \leftrightarrow B$$

$$\epsilon$$

Y, Z – *геноштајн*,

A, B – *језичке јединице (линијеве)*

Дати однос има изразито бинаран карактер – у њему се естетизује један објекат у односу на други ($A \leftrightarrow B$). У парадигматском антонимијском односу процјењује се естетска вриједност нереализованог A и нереализованог B, рецимо ријечи *црно* у односу на ријеч *бијело*. Синтагматски антонимијски однос игра важну улогу у стварању естетских вриједности. Једна од таквих корелација долази у форми неутралне антонимије, којом се супротстављају A и B без стварања посебне експресивности. Ради се, дакле, о обичној номинацији па се може назвати неинтенционалном антонимијом. Друга је стилематска антонимија, која се свјесно даје с циљем да се постигне одређен ефекат. Тако се добија стилска фигура типа контраста, антитезе, оксиморона. Нпр.: „Све што год *јочнеш свршила* у срећи!“ (Велимир Рајић. На дан њеног венчања.).

14. Естетски субјекат. Постоје четири врсте субјеката естетског односа (*homo estheticusa*): естетор, естетист, естета и естетичар. Естетор је субјект који полази од свога индивидуалног естетског кода и генерише *естејторски однос* (а). Он размишља овако: *Ја доводим у везу A, B... X и у складу са својим естетским кодом стварам естетски однос између њих*. Естетор, на

примјер, говори: *Како сам лијепо сјојо црвено и жуто!* Естетист је субјекат који перципира објекат полазећи не од властитог, већ општег (колективног) естетског кода и производи *естејистички однос* (б). Његова су размишљања: *На основу колективног естетског кода доводим у везу A, B... X и налазим између њих естетски однос*. Типична је тврдња естетисте: *Слажем се да црвено и црно иду заједно*. Естета је онај који тежи естетском савршенству, који има развијено естетско осјећање и укус. Естетизатор је сваки субјекат који естетски перципира објекат и ствара *естејизаторски однос* (в). То може бити естетор и естетист. Естетичар не генерише естетски однос, него разматра објекат са аспекта естетике и аналитичким путем налази *естејички однос* (г). Он размишља: *Између A, B... X постоји естетски однос који се може још умачији на следећи начин...* Његов исказ може да гласи: *Црвено и бијело стварају хармонију*. За илустрацију можемо узети било коју групу људи, рецимо један колектив. Сви су његови чланови естетори, јер полазећи од свога индивидуалног кода, бирају одговарајућу одјећу, обућу, украсе и сл. Неки од њих понекад прихватају савјет из околине (мајке/оца, жене/мужа, сестре/брата...) и, у складу са њиховим, а не сопственим кодом, одијевају се те постају естетисти. У тој групи људи ријетко ће се наћи стручњак који се професионално бави естетиком, тј. естетичар. Према томе, у колективу су сви естетори, неки су естетисти, вјероватно нико није естетичар, али су зато сви естетизатори.

15. Интересантни су случајеви стварања естетског односа у односу на самога себе. Добар примјер је Пјер Безухов из Толстојевог рата и мира. Он се обраћа Наташи Ростовој: „Када не бих

био ја, а најљепши и најбољи човјек на свијету, и када бих био слободан, ја бих истио шренутика на кољенима молио руку и љубав вашу.“ (Толстој 2000). Ако структуру естетског аутоодноса представимо на овај начин:

$$\boxed{\text{естетски аутооднос}} \left\{ \frac{A^1 \rightarrow A^2}{\epsilon} \right\}$$

онда ће Безуховљев аутооднос имати следећи изглед:

$$\boxed{\text{естетски аутооднос}} \left\{ \frac{Ja \rightarrow He Ja}{\text{Безухов}} \rightarrow Ti \right\}$$

16. Издвајање више типова естетског субјекта – естетизатора битно је за тумачење језичког односа као естетског, јер у стилистици, науци о књижевности и реторици постоје естете, естетори, естетисти и естетизатори. Један од њих је естетилингвист – онај који проучава и тумачи језичке јединице као носиоце било чега естетског. Тако естетосемантичари објашњавају семантику ријечи за изражавање естетских односа, појмова и категорија. Њихов естетизаторски однос има формулу:

$$\frac{I_1 \leftrightarrow I_2 \leftrightarrow I_x}{A \leftrightarrow B \leftrightarrow X} \quad L$$

$$\epsilon$$

I – *језичке јединице (линијеве)*,
A, B... X – *геноштајн*,
 ϵ – *естејизатор*,
L – *естејолинијевист*

17. Позиција естетора и естетисте игра важну улогу у стилистици, говорној култури и стандардологији (нормативистици). У овој посљедњој се користе естетски критерији за израду препорука у облику ортографских, ортоепских, лексичких, граматичких и др. правила. У таквом приступу доминантну позицију би требало да има онај ко полази од општег, колективног естетског кода, тј. естетист. Али, нажалост, често главни судија није естетист, већ естетор. Ево како Н. М. Томанова полемише са једним од њих: „У раду А. А. Реформатског 'Преглед фонологије, морфонологије и морфологије' изречен је доста оштар и, по нашем мишљењу, необјективни став о поетским могућностима замјеница: »Замјенице су прикладне и прагматичне, али у њима нема 'нијанси боја' праве живе ријечи, оне не могу уза се имати епитет за ближе означавање (ми запажамо сасвим супротне случајеве употребе у дјелима Аненског – Н. Т.). [...] Замјенице нису конструктори, нису инжињери, већ су прије 'чистачи', 'бри-сачи', 'филтери отпадних вода'. Без њих се не може, али оне не пале ватру мисли, оне не повређују осјећања! Њих треба поштовати за користан рад, за њихов пословни приступ говору, за њихову незавршену номинативност.« (Реформатский 1979: 69). Н. М. Томанова додаје да њена сазнања у анализи лирских дјела Инокентија Аненског демантују ово „неправедно гледиште“ јер указују на поетске функције замјеница не само као „живих“ у структури лирске поруке, него и као „конструктора“ посебног поетског свијета (Томанова 2002: 10).

18. Процењивање естетског објекта од стране лингвоестетизатора обично се своди на проглашавање једне оцјене субјективном, а друге објектив-

ном. Уп.: „Појам милозвучности повезан је [...] са естетском оцјеном гласова говора. Још у античко доба сматран је као непријатан, немилосвучан глас 'сигма', чије понављање у говору није сти-мулисано, стога су антички пјесници избјежавали употребу ријечи са 'сигмом'. Емоционални однос према гласовима говора карактеристичан је и за руске пјеснике, који су тежили „сладкогласију“, љепоти звучања говора. „...Какво њ? Какво *ща*, *ший*, *щий*, *щи*, *при*, *тры*? О, варвари!“ – кликтао је К. Н. Баћушков. У ново, совјетско доба, В. В. Мајаковски је, на примјер, иступао против „гладкосочиниљства“, штитио је оштре, грубе гласове: „Постоје још лијепа слова: *эр*, *ша*, *ца*!“ [...] О умјетничкој неједнакој вриједности различитих гласова говоре и прозаички, истичући немилосвучност шуштавих и пискавих гласова. М. Горки је савјетовао младим писцима да избјегавају шуштаве спојеве *вши*, *вши*, *вишу*, *ща*, *щей*, да не понављају шуштаве и пискаве гласове ако нису ономатопејског карактера [...]“ (Голуб 1986: 268–269). Овдје је дошао до изражаја различит естеторски однос (субјективно перципирање гласова). „Међутим, истраживања извршена посљедњих година указују на то да је спознавање емоционалне обојености гласова једнако код говорника на истом језику. Нама изгледају немилосвучни, рецимо, партиципи *тащающийся*, *скрежещущий*, *морщающийся*, *тищающийся*, *нянчающийся*, облик суперталитва придјева *мошнейший* и сл. Ми настојимо да не употребљавамо облике као што су *тошайший* (од *тошый*), *тищедушнейший* итд. Насупрот томе, 'музикални' гласови – самогласници, сонанти, звучни сугласници (који у односу на 'безгласне', односно шумне безвучне чине 74,5%) – дају говору пјевљивост, љепоту звучања.

Сонанти у руском језику често почињу „ријеч“ или се налазе испред акцентованог самогласника (*роза*, *рано*, *море*, *милий*, *лодка*, *лебець*, *нега*, *новый*, *нива* и сл.), детерминишући звучање говора.“ (Голуб 1986: 268–69). Лингвистички естетизатори проучавају језички однос као естетски однос, по правилу, имплицитно у оквиру истраживања конкретних језичких феномена као естетских. Тако се анализира естетика језика (Мукановски 1940), естетика језичког израза (Мико 1966), естетика језика и говора (Николајева 1979), естетске специфичности врста ријечи (Безубов 1975), реализација естетских могућности придјева (Донецких 1980), естетска функција пјесничког језика (Лебедева 1973), примјена естетских критерија на функционалне стилове (Разинкина 1985), естетско значење глаголских синтагми (Сваричевска 1990), естетска функција вулгаризама (Животић 1982) и сл.

19. Корелатори и естетизатори. Постоји пет типова истраживача језичких односа (корелатора) и пет типова субјеката естетског односа (естетизатора). Они се условно могу назвати „унитаристи“, „биполарци“, „триколорци“, „падобранци“, „рониоци“ и „ванземаљци“. „Унитаристи“ своде све постојеће у језику на једно, рецимо у тумачењу естетских односа неки издвајају основну категорију (нпр. естетско или лијепо). Естетор је извјесном смислу „унитариста“, пошто има само један оријентир – властити естетски код, нарочито у случајевима када се придржава пароле „Естетски идеал је мој идеал“. „Биполарци“ налазе и(ли) издвајају дво-члане односе. Такви су у главном естети-сти, будући да размишљају у опозицијама типа „лијепо“ – „ружно“, „добро“ – „лоше“. „Триколорци“ виде у језику само три „боје“. Тако естетичар размишља у троуглу: естетски објекат – властити

6) На широком научном плану могу се издвојити други типови истраживача. Рецимо: „Прихваћено је мишљење да научнике треба дијелити на романтичаре и класичаре. Први су генератори идеја, надахнути ствараоци и маштаоци. Други су сакупљачи и уопштавачи чињеница, творци фундаменталних дјела. [...] Научници-романтичари испољавају свој таленат у младим годинама. На примјер, прекомјерно слављени физичар А. Ајнштајн је до тридесетогодишњег узраста створио фотонску теорију свјетлости, теорију о Брауновом кретању, теорију релативитета (на основу трансформације К. Лоренца). У наредних 45 година он није имао значајнијих открића, да не говоримо о томе да је био утемељитељ нових дисциплина или комплексних учења [...] У младим годинама блесак озарења доживљавају многи мислиоци. Ово се не односи само на пјеснике, већ и на математичаре, физичаре. У природним наукама то се не дешава. Оне захтијевају, између осталог, велику ерудицију и способност синтетизовања најразличитијих идеја и чињеница. Ето зашто је генијално учење о биосфери и ноосфери настало у свијести Вернадског када му је било већ око шездесет година.“ (Рудолф Баландин у предговору за књигу В. И. Вернадског „Биосфера и ноосфера“, 2002).

Т. М. Николајева даје класификацију научника према два критерија: 1. методу који се примјењује (научном погледу), 2. објекту истраживања (свеукупности анализираних чињеница), а у оба случаја у опозицији старо – ново (Николајева 1990). Први тип она назива „старо о старом“. Такви научници преносе достигнућа других у књигама прегледног карактера. „Научници тога типа обично су поштовани

естетски код – туђи естетски код. За „падобранца“ језички однос је сплет различитих перспектива (Тошовић 2001) па и естетски однос има исти карактер. „Рониоци“ разликују површинске и дубинске структуре те улазе у њих. Они (попут Ноама Чомског) избегавају да задиру у естетске односе, иако и они имају површинску и дубинску структуру. „Ванземалци“ посматрају језик као огромни и непрегледни космос односа. Естетски односи су за њих велика васиона.

20. Истинитост естетско-корелационог квадрата. Ако доведемо у везу језички и естетски однос, добићемо четири основне варијанте истинитости: 1. сви језички односи су естетски односи ($A \leftrightarrow B \leftrightarrow X = e$), 2. сви језички односи нису естетски односи ($A \leftrightarrow B \leftrightarrow X \neq e$), 3. неки језички односи су естетски односи (не $A \leftrightarrow B$, већ $B \leftrightarrow C = e$), 4. неки језички односи нису естетски односи ($A \leftrightarrow B = e$, али $B \leftrightarrow C \neq e$). Три су од њих реалне корелације, тачније потенцијалне, могуће (1, 2 и 3). Не постоји контрадикција између 3 $\leftrightarrow$ 4, док су противурјечни 1 $\leftrightarrow$ 2, 1 $\leftrightarrow$ 3, 1 $\leftrightarrow$ 4 и 2 $\leftrightarrow$ 4.

21. Естетизација семантичког троугла. Језички однос као естет-

ски однос подразумејева три аспекта: денотативни, сигнификативни и формални. У естетизацији денотативног односа постоје једноставни случајеви типа *Марија (А) је лијепа*. Терм А постаје предмет естетског односа на основу асоцијативне (парадигматске) везе с другим термом (термима), односно објекат А је естетизиран на основу скривеног, имплицитног поређења са другим објектима (В, С... Х). У реченици *Марија (А) има лијепо очи (а)* естетско се затвара у А, али се у њему фокусира однос дио (а) $\leftrightarrow$ цјелина (А) и прво естетизира. И овдје естетски однос обухвата парадигматику, пошто се а асоцијативно доводи у везу са неким В, С... х (позитивне, негативне или неутралне вриједности). У реченици *Марија (А) има лијепо сукњу (В)* естетизација обухвата однос „предмет А $\leftrightarrow$ обилежје предмета В који је у вези са њим“. Ако кажемо *Марија (А) има њежан љубац (С)*, добија се нови тип објекта, будући да естетизација подразумејева експлицирани објекат А и имплицирани објекат С – онај ко се љуби са А, који чини пресупозицију. У реченици *Марија (А) има лијепо сестру (В)* у објекатском односу налазе се два

члана: А и В. Објекат В се не естетизује директно, већ преко А. За разлику од претходних случајева, естетизација као да прескаче први терм (А). У примјеру *Како се само Марија (А) љуби са Пејром (С)!* експлицирана су два објекта (А и С), који се налазе у рефлексивном односу, али је естетски и комуникативни фокус на А.

22. Естетско-корелациони при-
ступ. Као што постоји пет типова корелатора и естетизатора, тако постоји и пет научних приступа: конструкција, реконструкција, деструкција, проскрипција и дескрипција. Првим се настоји створити нова теорија (правац, поглед), другим се врши модификација постојећих схема, трећи представља негирање, критиковање старих рјешења и(ли) предлагање нових, четврти тежи да пропише неки модел као обавезни, док пети има за циљ да опише постојеће стање. У тумачењу језичког односа као естетског конструкција и реконструкција су најмање заступљене, деструкција је ријетко присутна (рецимо код Б. Крочеа), проскрипција је типична за оне који језички однос посматрају, прије свега, у оквиру говорне структуре и као нормативни феномен, док је дескрипција најраширенија.

23. Естетско-корелациони модели. Формални модели језичких односа, па и естетских, могу се свести на пет основних фигура: троугао, падобран, дрво, конус и сферу. Троугао је једна од најчешћих фигура и у језику и у естетици. Рецимо, њега чини естетско $\leftrightarrow$ субјекат $\leftrightarrow$ објекат. Падобран је систем перспектива. Он презентира спој естетске перспективе и других погледа као једне интегралне цјелине – пројекционала (о њему в. Тошовић 2001). Дрво је начин формализације помоћу које

се моделирају различити односи, прије свега површинско-дубински. Конус представља облик сужавања језичких феномена у једну тачку. У естетици конусирање се завршава издвајањем доминантне категорије (нпр. лијепог). Постоји осам конусних процедура: категоризација, концептуализација, функционизација, идентификација, полисемантизација, квантификација, концентрација и финализација. Категоризацијом се језичке јединице своде на елементарне онтолошке (филозофско-логичке) категорије. У концептуализацији проналазе се концепти у потрази за примитивима. Функционализација је усмјерена на утврђивање општег функционалног оптерећења језичких јединица и издвајање глобалних функција. У идентификацији се језичке јединице континуирано своде на све ужи круг идентификатора – јединица са најопштијим обилежјима. Полисемантизација има за циљ стварање конусне структуре вишезначности. Квантификација је усмјерена на тражење најфреквентније језичке јединице. У концентрацији се врши конусно збијање језичких јединица у семантичке легуре и интегративе (интеграционе цјелине). Финализација тежи да нађе посљедњу, коначну јединицу, јединицу од које све почиње или којом се све завршава (више о томе в. Тошовић 2002).

Све су ове процедуре на различите начине заступљене у естетици језичких односа. Већина процедура тежи да издвоји доминанту, која може бити чисто естетска или само дјелимично. Постоје, по нашем мишљењу, три основна типа доминанти: реалне (онтолошке, денотативне), концептуалне (појмовне, гносеолошке, сигнификативне) и формалне (изражајне, номинативне). У складу с тим могу се издвојити реално-естетске,

без неког усхићења и превеликог цитирања, они се радо предлажу за чланове научних савјета, комисија за оцјену магистарских и докторских дисертација, за рецензенте и сл.“ (Николајева 1990: 188). Други тип има ознаку „старо о новом“. Такви истраживачи обично примјењују проверени метод на нешто сасвим ново. Они увијек имају велике претходнике и чине највећи дио академске науке. Одликује их велика ерудиција. Трећи тип је добио одредницу „ново о старом“. Ту спада мало научника који преузимају на себе задатак неадекватан резултатима, задатак да погледају другим очима на нешто веома давно и добро описано, на чињенице које изгледају антологијски познате. У оваквом приступу новина је стварно новина, стога он настаје путем продора, озарења. Условно овај тип се може назвати моцартовским. Четврти тип је добио име „ново о новом“. Овдје спадају они који износе нове идеје, на бази новог или необичног материјала. Њих често не разумију, не цијене, понекад једноставно не слушају. Из те групе излазе предводници нових праваца са сјајном научном будућношћу или, обрнуто, непризнати и амбициозни „новатори-неуспјешници“.

концептуално-естетске и формално-естетске доминанте. Примјер финализације (када се тежи издвојити финални, завршни, последњи елеменат) представља проглашавање ријечи године (позитивне, добре ријечи) или антиријечи године (лоше, негативне ријечи), деценије, стољећа и сл. У основи такве процедуре налази се естетизација, коју прате други аксиолошки приступи (социолошки, психолошки, политички, утилитарни и сл.). Навешћемо три примјера.

(1) Америчко дијалектолошко друштво редовно региструје нове ријечи и изразе који улазе у амерички енглески језик, а затим проглашавају ријеч године, ријеч вијека и сл. За ријеч прошле деценије изабран је *веб* (*web*), ријеч *xx* вијека *џез* (*jazz*), а ријеч минулих хиљаду година *она* (*she*). Избор ријечи *она* (*she*) објашњава се тиме што у првих хиљаду година наше ере дате ријечи уопште није било (*жене* се називане *нео*, као синоним за 'они' *they* (множина за све родове). Као ријеч 2001. године изабрана је комбинација бројки 9–11, која означава терористички напад на Њујорк и Вашингтон.

(2) Друштво њемачког језика (*Gesellschaft für deutsche Sprache*) врши избор ријечи и израза који су у одређеном временском периоду имали необичан одјек у друштву (естетски однос је и овдје присутан). Оно је нпр. сачинило списак ријечи *xx* стољећа: *Autobahn* ('аутопут'), *Beat* ('ритмички ударац'), *Dritte Welt* ('трећи свијет'), *Drogen* ('дрогe'), *Eiserner Vorhang* ('жељезна завјеса'), *Emanzipation* ('еманципација'), *Energiekrise* ('енергетска криза'), *Faschismus* ('фашизам'), *Fernsehen* ('телевизор'), *Fließband* ('конвејер'), *Freizeit* ('слободно вријеме'), *Fundamentalismus* ('фундаментализам'), *Gen* ('ген'), *Globalisierung* ('глобализација'), *Holocaust* ('масовно уништавање'), *Kommunikation*

('комуникација'), *Konzentrationslager* ('концентрациони логор'), *Kreditkarte* ('кредитна картица'), *Kugelschreiber* ('хемиска оловка'), *Massenmedien* ('мас-медији'), *Mondlandung* ('слијетање на Мјесец'), *Pille* ('пилула', контрацептивно средство'), *Planwirtschaft* ('планска привреда'), *Oktoberrevolution* ('Октобарска револуција'), *Perestroika* ('перестројка') – www.duden.de. Од 1977. године бира се ријеч године (*das Wort des Jahres*). Као и Америци, за ријеч прошле године изабран је 11. *септембар* (*der 11. September*).

Од 1991. у Њемачкој се проглашава и антиријеч, „неријеч“, најлошија ријеч године (*das Unwort des Jahres*): у 1991. то је била лексема *Ausländerfrei* ('без странаца' – парола против странаца), 1992 *ethnische Säuberung* ('етничко чишћење'), 1993 *Überfremdung* ('преплављеност странцима'), 1994 *Peanuts* (ову је ријеч употребио бивши директор *Deutschen Bank* Хилмар Копер у изјави којом се омаловажавајуће говорио о отвореним рачунима за занатске радове у износу од око 50 милиона марака), 1995 *Diätenanpassung* (назив за уљепшавање повећања дневница у Бундестагу), 1996 *Rentnerschwemme* (погрешна слика о друштвено-политичком стању), 1997 *Wohlstandsmüll* (тако је бивши директор концерна *Nestle* Хелмут Маухер назвао особе неспособне за рад и болесне људе), 1998 *sozialverträgliches Frühableben* (израз предсједника Удружења љекара Карстена Вилмара у децембру 1998. за планове социјал-демократа и зелених о ограничењу раста хонорара љекара), 1999 *Kollateralschaden* ('колатерална штета' – натовска ознака цивилних жртава рата на Косову), 2000 *national befreite Zone* ('зона слободна од странаца' – подручја и мјеста у источним њемачким земљама које су тероризирали десничарски екстремисти), 2001

Gotteskrieger ('божји ратник' – исламски терориста) – <http://www.unwort.de/>; <http://www.unwortdesjahres.org/unwort.7> За антиријеч стољећа (*das Unwort des Jahrhunderts*) изабрана је лексема *Menschenmaterial* ('људски материјал') – Корлен 2000.

(3) У другим земљама постоје покушаји мање-више индивидуалног карактера. Рецимо, у Русији је политолог Марина Павлова-Силванска саставила списак који има неадекватан назив – „најпопуларније ријечи 1999. године“, јер се ради о „антиријечима“: *зачистка* ([*ейничко*] чишћење), *мочить* (глагол презет из израза лоповског жаргона типа *мочить в сортире*, којим је Владимир Путин започео антитерористичку акцију у Чеченији; израз је у интелектуалним круговима негативно примљен), *пиар* (у политичком говору, нпр. *черный пиар*) и др. (Московские новости, 28. 12. 1999). Она је издвојила и ружне „блокове ријечи“ 1999. године: *информационная война* ('информативни рат'), *точечный удар* ('прецизни удар', у Чеченији и приликом бомбардовања Југославије од стране НАТО-а). У Интернету постоји сајт о руској историји на коме се само за једну годину – 1944. даје ријеч године: *пожалуйста* ('хвала') – <http://gm731.narod.ru/VEshKi/v1944.htm>. У Свердловској области за ријеч 2002. године изабран је *кворум* ('кворум'), јер је са њим било доста проблема у политичком животу (Град Инфо ток-радио 10766 мх, 26. Маја 2002. г. В столице Урала 17: 17). У Bjелорусији је економском ријечју 2001. године названа *либерализација* ('либерализација') – Белорусская газета, № 50 [316] от 26. 12. 2001.

24. Од свих врста формализације највећи значај за почетну ана-

лизу естетике језичког односа има сфера. Та је геометријска фигура идеална за схематизацију било које врсте будући да (а) све везе обухвата без изузетка, (б) све саодносе представља равноправно. Појам сфере добија у последње вријеме посебан значај. Томе је нарочито допринио В. И. Вернадски, који је издвојио два типа сфера и створио учење о биосфери и ноосфери (Вернадски 2002). Он је писао: „У конфигурацији Земље издвајају се површина наше планете, њена биосфера, њена спољашња област која је омеђава од космичке средине.“ (Вернадски 2002: 32). Ноосфери он прилази у анализи научног погледа и научне мисли као планетарне појаве те истиче: „Под утицајем научне мисли и људског рада биосфера прелази у ново стање – у ноосферу.“ (Вернадски 2002: 252). Учење В. И. Вернадског имало је одјека и у филологији. Тако је Ј. М. Лотман увео 1984. године појам *семиосфера* за ознаку семиотичког простора, његову структурну разнородност и унутрашњу разноврсност. А. Ф. Лосев говори о *сфери смислова* (Лосев 2000а, 2006). Д. С. Лихачов ствара 1993. појам *концептосфера руског језика* (Лихачов 1997: 280–287). Он пише: „Термин 'концептосфера' уводим по типу термина В. И. Вернадског: ноосфера, биосфера и сл. Појам концептосфере је посебно важан тамо гдје помаже да се схвати зашто језик није једноставно начин комуницирања, него неки концентрат културе – културе нације и оваплоћење у различитим ријечима све до појединца.“ (Лихачов 1997: 287).

За тумачење естетике језичког односа значајно је да Леонид Столович уводи, по узору на В. И. Вернадског и Ј. М. Лотмана, појам *аксиосфере* за ознаку свијета

7) Више о томе в. Хуберт 1995, Шлосер 1999.

вриједности у било ком његовом значењу. Термином *аксиосфера* Столович назива читаво подручје вредносног односа човјека према свијету (Столович 1999: 105). Он додаје да се у радovima низа мислилаца *сфера* сусреће као имплицитни појам: Е. Кант говори о *идеалу својојшће царства циљева самих по себи (разумних бића)*. Н. Хартман има у виду *бићак вриједности као идеалној*, К. Попер пише о *шрећем свијету*, Н. Лоски издваја *бићак вриједности заснован на Боју и Царству*, Ф. Шилер се користи изразом *свијет људске слободе у њој*. Овај списак назива и тумачења ријечи *аксиосфера*, сматра Л. Столович, могао би се наставити, али он потенцира да *аксиосфера* обухвата вриједности у њиховом објективном постојању, истиче онтолошки аспект вриједносног односа (Столович 1999: 92). *Аксиосфера* тежи да ограничи вриједносну појаву од невриједносне. „Очигледно да и у атмосфери, и у биосфери, и у ноосфери, и у семиосфери није све у вриједносном смислу релевантно. Истовремено, појам *аксиосфере* не води [...] потпуној аутономности свијета вриједности. Овај појам може послужити за одређивање везе *сфера вриједности* са другим сферама битка, између осталог и нарочито – са сфером културе.“ (Столович 1999: 106). Леонид Столович закључује да интеракција специфично различитих сфера не пред-

ставља „крути погранични режим“, већ подразумемијева узајамно прожимање, дијалектичку интеракцију, јединство супротности. „Биосфера не може постојати без атмосфере. Човјек припада и биосфери и ноосфери – сфери Ума. Семиосфера је неопходни услов за функционисање ноосфере. Без *аксиосфере* човјечанство такође није у стању да постоји, као биосфера без атмосфере.“ (Столович 1999: 106).

25. *Корелациона параметризација естетског односа.* За осмишљавање великог броја естетских корелација⁸⁾ неопходно је издвојити параметре који би их разоткривали и презентирали. Наша конкретна истраживања и запажања указују на то да би то могли бити, прије свега, *аксиологичност*, *димензионалност*, *динамичност*, *(интер)дисциплинарност*, *експлицитност*, *нормативност*, *хијерархизираност*, *хомогеност*, *комплексност*, *контактност*, *контрастност*, *квантитативност*, *модулативност*, *облигаторност*, *операционалност*, *реалност*, *сегментарност*, *стратифицираност*, *усмјереност*, *зависност* и *доминантност*. Сваки од ових параметара има посебно мјесто у естетици језичких односа. На првом мјесту налази се, без сумње, *аксиологичност*. Али анализа овога аспекта језичког односа као естетског превазилази оквире датог рада па ћемо се њему вратити на другом мјесту.

8) У књизи *Корелациона синтакса* (Тошовић 2001) наводи се више од 600 врста односа. Већина од њих има естетску димензију.

Σ

zusammenfassung

Die Ästhetik der sprachlichen Beziehung

In dem Artikel werden die folgenden Fragen betrachtet: (1) die ästhetische Beziehung als Quelle der ästhetischen Information, (2) die ästhetische Beziehung als Beziehung der Formen, der Bedeutungen, der Funktionen und der Kategorien, (3) die subjektiv-objektive Beziehung, (4) die Ästhetisierung der sprachlichen Beziehungen, (5) die Ästhetik der polysemantischen, synonymischen, homonymischen und antonymischen Beziehungen, (6) das Subjekt der ästhetischen Beziehung, (7) die Wahrheit im ästhetisch-korrelativen Quadrat, (8) die Ästhetisierung des semiotischen Dreiecks, (9) die ästhetisch-korrelative Modelle und (10) die korrelativen Parameterisierung der ästhetischen Beziehung.

Литература

- Адорно [1] Адорно 1986: Adorno, Theodor W. Ästhetische Theorie / Hrsg.v. Gretel Adorno u. Rolf Tiedemann. – Frankfurt/M.: Suhrkamp. – 568 s. – [2] Адорно 2001: Адорно, Теодор В. Эстетическая теория. – Москва: Республика. – 527 с.
- Анђелић 1934: Анђелић, Ђорђе. Естетика. – Београд: Издавачко и књијарско предузеће Геца Кон А. д. – 168 с.
- Антологија 1980: Antologija bosanskohercegovačke pripovijetke xx stoljeća / Priredio Alić Džemalud. – Sarajevo: Život. – Br. 7–8. – 396 s.
- Бахтин 1979: Бахтин, М. М. Эстетика словесного творчества. – Москва: Искусство. – 423 с.
- Безубов 1975: Безубов, А. Н. Стилистические и эстетические особенности частей речи в поэзии Алексея Кольцова. – In: Вестник лгу. – Ленинград. – Вып. 2. – С. 114–120.
- Бичков/Бичков 2001: Бычков, В. В., Бычков О. В. Эстетика – In: Новая Философская Энциклопедия. – Т. 4. – Москва. – С. 456–466.
- Чернишевски 1955: Чернышевский, Н. Г. Эстетическое отношение искусства к действительности. – Москва: Изд-во художественной лит-ры. – 223 с.
- Кроче 1991: Croce, Benedetto. Estetika kao znanost izraza i opća lingvistika. Teorija i historija. – Zagreb: Globus. – 427 s.
- Донецких 1980: Донецких, Л. И. Реализация эстетических возможностей имен прилагательных в тексте художественных произведений. – Кишинев: Штиинца. – 160 с.
- Донецких 1982: Донецких, Л. И. Эстетические функции слова. – Кишинев: Штиинца. – 154 с.
- Еко 1977: Еко, Умберто и др. Естетика и теорија информације. – Београд: Просвета. – 283 с.
- Естетика 1989: Эстетика. Словарь / Под общ. ред. Беляева А. А., Новиковой Л. И., Толстых В. И. – Москва: Изд-во политической лит-ры. – 447 с.
- Фохт 1972: Focht, Ivan. Uvod u estetiku. – Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika. – 254 s.
- Гетман-Сиферт 1995: Gethmann-Siefert, Annemarie. Einführung in die Ästhetik. – München: Fink. – 298 S.
- Гилберг/Кун 2000: Гилберт, К. Э., Кун Г. История эстетики. – Санкт-Петербург: Алетейя и др. – 653 с.
- Голуб 1986: Голуб, И. Б. Стилистика современного русского языка. – Москва: Высшая школа. – 336 с.
- Грлић 1974: Grlić, Stanko. Estetika. Povijest filozofskih problema. – Zagreb: Naprijed. – 279 s.

- Хайрудинова 1997: **Хайрудинова, Г. А.** Эстетические функции грамматического рода существительных. – Казань: http://www.kcn.ru/tat_ru/science/lingv_97/n172.htm
- Хегел: [1] Hegel 1973–1975: **Hegel, Georg Wilhelm Friedrich.** Werke. Neu ed. Ausg. d. Werke v. 1832. – 1845. – (a) Bd 13. Vorlesungen über die Ästhetik 1. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1973. – 545 S. – (b) Bd 14. Vorlesungen über die Ästhetik 2. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1974. – 461 S. – (c) Bd 15. Vorlesungen über die Ästhetik 3. – Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1975. – 577 S. – [2] Хегел 1970: **Хегел, Георг Вилхелм Фридрих.** Эстетика. 1–111. – Београд: Култура. – 1: 301 с. – 11: 313 с. – 111: 721 с. – [3] Гегель 1968: **Гегель, Георг Вильгельм Фридрих.** Эстетика. В четырех томах. – Москва: Искусство. – Т. 1: 312 с. – Т. 2: 326 с. – Т. 3: 621 с. – Т. 4: 676 с.
- Хуберт 1995: **Hubert, Ivo.** Das „Unwort des Jahres“ als Thema des Nachdenkens über Sprache im Deutschunterricht. – In: Deutschunterricht. – 48. – S. 155–161.
- Яковлев 2000: **Яковлев, Е. Г.** Эстетика. – Москва. – 464 с.
- Кант [1] Kant 1944⁹: **Kant, Immanuel.** Kritik der praktischen Vernunft / Hrsg. von Karl Vorländer. – Hamburg: Meiner. – XLVII. – 200 S. – [2] Кант 1976: **Кант, Имануэл.** Критика чистого ума. – Београд: БИГЗ. – 562 с. – [3] Кант 1976: **Кант, И.** Основы метафизики нравственности. – Москва: Мысль. – 1472 с.
- Кьеркегор 1998: **Кьеркегор, Сёрен.** Наслаждение и долг. – Ростов н/Д: Феникс. – 416 с.
- Кон 2001: **Кон, Жан.** Эстетика коммуникације. – Београд: Clío. – 125 с.
- Корлен 2000: **Korlén, Gustav.** Das Unwort des Jahrhunderts „Menschenmaterial“. – In: LMS Lingua / Hrsg. von der Riksföreningen för Lärarna i Moderna Språk. – Göteborg. – Nr. 3. – S. 58–60.
- Лебедева 1973: **Лебедева, Н. В.** Об эстетической функции и лингвистических основах поэтической речи. – In: Проблемы грамматики и стилистики английского языка. – Москва: МГПИ им. В. И. Ленина. – С. 58–68.
- Лихачов 1997: **Лихачев, Д. С.** Концепты русской культуры. – In: От теории словесности к структуре текста / Под ред. Нерознак В. П. – Москва: Академия. – С. 280–287.
- Лосев 2000а: **Лосев, А. Ф.** История античной эстетики. Итоги тысячелетнего развития. В 2 кн. – Харьков – Москва: Фолио – АТС. – Кн. 1: 832 с. – Кн. 2: 688 с.
- Лосев 2000б: **Лосев, А. Ф.** История античной эстетики. Поздний эллинизм. – Харьков: Фолио, Москва: АТС. – 960 с.
- Лукач 1980: **Лукач, Ђерђ.** Особеност естетског. – Београд: Нолит. – 890 с.
- Михајлов 1968: **Михајлов, М. М.** Стилистика русской речи. – Чебоксары: Чувашское книжное изд-во. – 371 с.
- Мико 1966: **Miko, F.** Z problémov estetiky jazyka. – In: Slovenské pohľady. – Bratislava. – 82, с. 9. – S. 23–30.
- Мико 1969: **Miko, F.** Estetika vyrazu. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. – 292 s.
- Мико 1976а: **Miko, F.** K povahe estetickej informácie. – In: Slovenská literatúra. – Bratislava. – 23, с. 3. – S. 263–278.
- Мол [1] Moles 1958: **Moles, A.** Theorie de l'information et preception estétique. – Flammarion, Paris. – [2] Моль, А. Теория информации и эстетическое восприятие. – Москва: Мир, 1966. – С. 351.
- Морпурго-Тальябуе 1968: **Морпурго-Тальябуе, Гвидо.** Савремена естетика. Преглед. – Београд: Нолит. – 570 с.
- Мукаржовски [1] Mukařovský 1935: **Mukařovský, J.** Estetická funkce a estetická norma jako sociální fakt. – Praha. – [2] Mukařovský 1937: **Мукаржовски, Ј.** Естетичка функција као социјална чињеница. – Београд: Арс. – С. 79–85.

- Мукаржовски [1] Mukařovský 1936: **Mukařovský, J.** Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakt. – Praha: F. Borový. – 88 s. – [2] Mukařovský 1975: **Мукаржовский, Й.** Эстетическая функция, норма и ценность как социальные факты. – In: Труды по знаковым системам VII. – Тарту: Тартуский ун-т. – С. 243–295.
- Мукаржовски [1] Mukařovský 1940: **Mukařovský, J.** Estetika jazyka. – In: Slovo a slovesnost. – Praha. – С. 1, 6. – S. 1–27. – [2] Mukařovský 1964: **Mukařovský, J.** The aesthetics of language. – In: A Prague school reader on aesthetics. Literary structure and style. – Washington: Georgetown University Press. – P. 31–61. – [3] Mukařovský 1985: **Mukařovský, J.** Эстетика языка. – In: Мукаржовски Ј. Структура песничког језика. – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. – С. 7–47.
- Мукаржовски 1966: **Mukařovský, J.** Studie z estetiky. – Praha: Odeon. – 375 s.
- Мукаржовски 1973: **Мукаржовски, Ј.** Поетско именовање и естетска функција језика. – In: Трѣћи програм Радио Београда. – Београд. – Лето. – С. 173–180.
- Мукаржовски 1987: **Мукаржовски, Јан.** Структура, функција, знак, вредност. Огледи из естетике и поетике. – Београд: Нолит. – 405 с.
- Николајева 1979: **Николаева, В. В.** Эстетика языка и речи. – Ленинград: Знание. – 39 с.
- Николајева 1990: **Николаева, Т. М.** Опыт классификации ученых: метод – объект. – In: Вопросы кибернетики. Язык логики и логика языка. – Москва: АН СССР, Научный совет по комплексной проблеме „Кибернетика“. – С. 186–190.
- Основи 1970: Основы технической эстетики. – Москва: Всесоюзный научн.-исслед. ин-т техн. эстетики. – 158 с.
- Пандуровић 1920: **Пандуровић, Сима.** Огледи из естетике и интегрална поезија. – Београд: Напредак. – 111 с.
- Петровић 1972: **Petrović, Sreten.** Negativna estetika. Schellingovo mesto u estetici nemačkog idealizma. – Niš: Gradina. – 280 s.
- Петровић 2000³: **Петровић, Сретен.** Эстетика. – Београд: Филолошки факултет, Народна књига. – 311 с.
- Писанова 1997: **Писанова, Т. В.** Национально-культурные аспекты оценочной семантики: Эстетические и этические оценки. – Москва: ИКАР. – 320 с.
- Платон 1982: **Платон.** Дијалози. – Београд: Глобус. – 229 с.
- Плешченко 2001: **Плешченко, Т. П.** Стилистика и культура речи. – Минск: Тетра Системс. – 544 с.
- Посавац 1986: **Посавац, Златко.** Эстетика у Хрвата. Истраживања и студије. – Загреб: Накладни завод Матице Хрватске. – 307 с.
- Потебња 1976: **Потебня, А. А.** Эстетика и поэтика. – Москва: Искусство. – 614 с.
- Разинкина 1985: **Разинкина, Н. М.** О возможности приложения некоторых критериев эстетики к формулировке лингвистического понятия „функциональный стиль“. – In: Функциональный стиль: лингвометодические аспекты. – Москва: Наука, 3–14.
- Ренчлер 1995: **Ренчлер, И. и др.** Красота и мозг. Биологические аспекты эстетики. – Москва: Мир. – 335 с.
- Шелинг [1] Schelling 1990: **Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph.** Philosophie der Kunst. – Unveränd. reprograf. Nachdr. d. aus d. hs. Nachlaß hrsg. Ausg. von 1859. – Darmstadt: Wiss. Buchges. – XII. – 414 S. – [2] Schelling 1999: **Шелинг, Ф. В.** Философия искусства. – Москва: Мысль. – 608 с.
- Шлосер 1999: **Schlosser, Horst Dieter.** Die sprachkritische Aktion „Unwort des Jahres“. – In: Blick. Zeitschrift der Universität Würzburg. – Würzburg: 1/99. – S. 151–157.
- Шопенхауер [1] Schopenhauer 1985: **Schopenhauer, Arthur.** Philosophische Vorlesungen: aus dem handschriftlichen Nachlass / Hrsg. von Volker Sperling. – München [u.a.]. – 229 S. –

- [2] Schopenhauer 1999: Шопенгауэр, А. Сборник произведений. – Минск: Попурри. – 464 с.
- Савилова 1977: Савилова, Т. А. Эстетические категории. – Киев – Одеса: Виша школа. – 102 с.
- Средний 1974: Средний, Д. Д. Основные эстетические категории. – Москва: Знание. – 112 с.
- Столович 1962: Столович, Л. Н. Опыт построения модели эстетического отношения. – In: Ученые записки Тартуского государственного ун-та. Труды по философии. v1. – Тарту. – Вып. 124. – С. 124–144 с.
- Столович 1982: Столович, Л. Н. Художественная деятельность как субъектно-объектное отношение. – In: Философские науки. – Москва. – № 2. – С. 99–106.
- Столович 1983: Столович, Л. Н. Суштина естетске вредности. – Београд: Графос. – 263 с.
- Столович 1983: Столович, Л. Н. Эстетическая и художественная ценность: сущность, специфика, соотношение. – Москва: Знание. – 64 с.
- Столович 1999: Столович, Леонид. Философия. Эстетика. Смех. – Санкт-Петербург, Тарту: Крипта. – 384 с.
- Сваричевска 1990: Сваричевская, Л. Ю. Формирование эстетического значения глагольных словосочетаний в прозаическом тексте (на материале романа Р. Орлова „Альтист Данилов“). – In: In: Вісник Львівського університету, Серія філологічна: Мова і сучасність. – Львів. – Вип. 21. – С. 63–67.
- Шестаков 1973: Шестаков, В. П. Гармония как эстетическая категория. Учение о гармонии в истории эстетической мысли. – Москва: Наука. – 256 с.
- Тофтул 1968: Тофтул, М. Г. Эстетическое отношение человека к действительности. – Черновцы: Черновицкий гос. ун-т. – 59 с.
- Тофтул 1970: Тофтул, М. Г. Система категориальных определений эстетического отношения и ее методологическая роль. – Черновцы: Черновицкий гос. ун-т. – 68 с.
- Толстой 2000: Толстой, Л. Н. Собрание сочинений: Война и мир. – Москва: мцф, иidd. – сд. – www.iddk.ru.
- Томанова 2002: Томанова, Н. М. Поэтика местоимений в лирике Иннокентия Анненского. – In: Стил. – Бањалука. – Бр. 1.
- Тошовић 1995: Tošović, Branko. Stilistika glagola. Stilistik der Verben. – Wuppertal: Lindenblatt. – 539 s.
- Тошовић 2001: Tošović, Branko. Korelaciona sintaksa. Projekcional. – Graz: Institut für Slawistik der Universität Graz. – 456 s.
- Тошовић 2002: Тошович, Бранко. Конусирование глаголы. – In: Известия РАН: Серия литературы и языка. – Москва: 2003. – 19 с. (у штампи).
- Тошовић 1988: Tošović, Branko. Funkcionalni stilovi. – Sarajevo: Svjetlost. – 312 s.
- Вернадский 2002: Вернадский, В. И. Биосфера и ноосфера. – Москва: Рольф. – 576 с.
- Выжлецов 1996: Выжлецов, Г. П. Аксиология культуры. – Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербургского ун-та. – 152 с.
- Вольф 2002: Вольф, Е. М. Функциональная семантика оценки. – Москва: Эдиториал у р с с. – 280 с.
- Жаринов 2001: Жаринов, В. М. Эстетика. Раскрытие эстетической тайны. – Москва: Приор. – 80 с.
- Жинкин 1927: Жинкин, Н. И. Проблема эстетических форм. – Москва: Художественная форма.
- Животић 1982: Животић, Радомир. Вулгаризми у комуникативној и естетичкој функцији. – In: Језик у савременој комуникацији. – Београд. – С. 141–145.
- Животић 1986: Životić, Miladin. Aksiologija. – Zagreb: Naprijed. – 294 s.